

Zesde Afdeeling.

NIEUWERE GESCHIEDENIS.

Mr. L. Willems zit voor. Dr. A. Verwaert fungeert als secretaris. Mede aanwezig een zeventigtal toehoorders.

Het eerste spreekt E. P. Fruytier, over :

De Bedijkingen door onze Vlaamsche Abdijen, bijzonder de Cisterciënserabdijen Duinen en Ter Doest in Zeeland.

De eerste geschiedenis van de wording, het ontstaan der dijken, en der polders in Zeeland, de lage landen der zee van de Friezen, ligt in het duister. Wij moeten de oudste bescheiden gaan zoeken in de geschiedenis der Vlaamsche abdijen en kloosters en op de eerste plaats in die van de Gentsche kloosters, Sint Bavo en Sint Pieter (1). Deze waren de missieposten, van waaruit het Christendom met zijne zachtere zeden en gewoonten ingang vond bij de barbaarsche bevolking der moerassen aan de zee. Vanuit deze kloosters waagden St Amand, Sint Eloy, Sint Livien zich in de ondoordringbare schorren en poelen om het evangelie te verkondigen en het beschavingswerk te beginnen. Aan deze eerste geloofsverkondigers werden evenals later aan den H. Willebrordus, die het bekeeringswerk in Zeeland voortzette, vele eigendommen in bezit geschonken voor de gestichte kerken (2). Zij droegen

(1) Oorkonden over bedijking vindt men voornamelijk in : *Cartulaire de S. Bavon à Gand 625-1255* door SERRURE (onvoltooid); A. VAN LOKEREN, *Histoire de l'abbaye de S. Bavon* (Gand 1861-71); Dezelfde, *Chartes et documents de l'abbaye de S. Pierre à Gand (630-1599)* (Gand 1868-71); F. VAN DE PUTTE, *Annales abbatiae St. Petri Blandiniensis* (Gand 1842); *Cronica et cartularium monasterii de Dunis* (Brug. 1864); J. J. DE SMET, *Corpus chronicorum Flandriae* (Brux. 1837-65); KERVIJN DE LETTENHOVE, *Codex Dunensis* (Brux. 1875); *Chronique de l'abbaye de Ter Doest*; VAN HOLLEBEKE, *Lisseweghe, son abbaye et son église* (Brug. 1863); *Archief Zeeuwsch Genootschap; Zelandia illustrata*; KLUIT, *Historia critica comitatus Hollandiae et Zelandia* (Mediob. 1777-82; VAN DEN BERGH, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (Amst 1866-73); en FREMERY, *Supplement* (1902). JANSSEN en VAN DALEN, *Bijdragen gesch. Zeeuwsch-Vlaanderen* (1856-63), 6 dln.

(2) Zie het testament van den H. Willebrordus, V. D. BERGH I, n° 3.

deze over aan hunne kloosters. Vandaar, dat de bezittingen en kerken in Zeeland toebehoorden aan de kloosters Echternach, Lorsch (1) en Oudmunster te Utrecht, stichtingen van den H. Willibrordus.

Vandaar ook de talrijke kerken en eigendommen van St. Baafs en St. Pieter, de stichtingen van St. Amand. Deze kloosters werden aldus het middelpunt van beschaving en landontginning, wat in Zeeland bedijking beteekent. Onder de leiding van de kloosterlingen dier abdijen werden door hunne lijfeigenen, laten, en cynsplichtigen de landen vruchtbaar gemaakt, de eerste polders op de zee veroverd (2). Dan kwam het tijdperk der invallen van de Noormannen, die de kusten der Schelde en andere Zeeuwsche stroomen te vuur en te zwaard verwoestten en zelfs de St. Pieter- en St. Baafsabdij niet spaarden. Deze voortdurende invallen brachten een algemeene verwarring, vernielden vele, meest alle documenten voor de geschiedenis van dien tijd. Zij waren de oorzaak, dat de keizer de eigendommen der kloosters wegschonk aan de bestrijders der Noormannen, of hun de ingepalmde bezittingen liet behouden. Uit oorkonden blijkt, dat nog in de elfde eeuw de abdijen Lorsch, Echternach (3) en Oudmunster hun eigendom terugeischten, gesteund door den Keizer. De Hollandsche graven, de bezitters schijnen zich weinig bekreund te hebben om de rechten dier buitenlandsche kloosters (4). Een oorkonde van keizer Otto 976 zegt, dat ook de eigendommen van Sint Baafs « *quorundam tyrannica invasione* », waren ontnomen en somt nog op als in bezit der abdij de volgende eigendommen in Zeeland : In West--Zuid-Beveland (thans verdrongen land) de parochie Kreka en Papingalant met kerk; aan de Gouwe op Schouwen, aan de Diepenee (thans de Honte of W. Schelde op de hoogte van Terneuzen), aan de Arne op Walcheren, een bepaalden omvang van gronden, waar 900 en 200 schapen of hamels kunnen weiden (een wijze van grondberekening oudtijds in Zeeland gebruikelijk). Bovendien nog : al wat « *ex ditione sancti Bavonis in Walcheren, Beveland en Borselen contineri dinoscitur* » (5).

De parochie en heerlijkheid Kreke aan den oever v. Z. Beveland tegenover Bergen op Zoom overstroomde 1425 ; opnieuw bedijkt, verdrong zij in den vloed van 5 Nov. 1530.

Bij de bevestiging der eigendommen van St. Baafs door den keizer 1003 en 1040 (6) worden nog dezelfde landen vermeld, als bezit van

(1) Over Lorsch, eerste Benediktijner- later Norbertijnerabdij, zie : F. HULSEN, *Die Besitzungen des klosters Lorsch in der Karolingerzeit* (Berlin) 1913; V. D. BERGH, I, n° 8.

(2) WARKOENIG-GHELDOLF, *Hist. de Flandre*, I, 131. P. CLAESSENS, *Les abbayes Belges du moyen-âge au point de vue de la civilisation in Revue Cath.* LI (1881) 438-463.

(3) Zie vooral over die eischen van Echternach : *Bijdragen Bisdom Haarlem* XXXVIII, 321-328 ; XXXIX, 135-143 en v. d. Bergh n° 141, oorkonde van bevestiging der abdijbezittingen van Echternach in : « *Walichra, Schalda in utraque Bevelanda et Brunisila* » (Borselen).

(4) Zij meenden wellicht over die goederen te mogen beschikken, zooals de keizers dit gedaan hadden. Zie hierover : H. HIRSCH, *Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit*. (Weimar 1913).

(5) *Cart. S. Bavon*, n° 8, Bevestiging der bezittingen in Zeeland V. D. BERGH n° 52.

(6) *Cart. S. Bavon*, n° 11, 13, V. D. BERGH n° 75, 81.

Sint Baafs. Het pagus Bevelandia werd oudtijds « **pagus Bavo** » geheeten. De schrijvers, die Beveland van de abdij of den H. Bavo willen afleiden kunnen in deze oorkonden gegronnen steun voor hunne bewering vinden. Nog eenmaal na 1040 vindt men in de oorkonden der abdij een vermelding over de bezittingen van Sint Baafs op de Zeeuwsche eilanden. Omstreeks 1120 (1) kreeg zij verlof van den bisschop van Utrecht te Palindrecht, Pendrecht, op Noord-Beveland eene kerk te stichten en deze door hare monniken te laten bedienen (2). De stichting van een kerk was in Zeeland gewoonlijk de voorwaarde bij de bedijking van een polder, welke door talrijke bewoners moest beteeld worden. Zeeland bestaat thans uit het vasteland van Oost- en West-Zeeuwsch Vlaanderen en zes eilanden omgeven door de breede, diepe zeearmen der Honte of Westerschelde en Oosterschelde die door de Zeeuwen niet anders worden genoemd dan « de zee ». In de vroegere tijden tot de 15^e eeuw was de Honte een zwakke, smalle stroom. De ru afgedamde Ooster-Schelde, de eigenlijke Scheldemonnd was veel geringer in breedte en omvang. De tegenwoordige eilanden waren door ontelbare stroomen, vlieten, kreken, kronkelende killen en geulen verdeeld en onderverdeeld in een chaos van kleine eilanden. Het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen vormde tot in de 14^e eeuw met het overige Zeeland een geheel van eilandjes, een eilandengroep, ontoegankelijk in den winter (3).

Van af de vroegste tijden hadden de kloosters St. Baafs en St. Pieters vele bezittingen in Zeeuwsch Vlaanderen, Westelijk deel. Zij hadden het patronaat van bijna alle kerken, Aardenburg, Sluis, Oostburg, Ysendyke, Biervliet, enz. (4), en vele hoven, polders met tienden en cynsen. St. Pieter bezat er de proosdij Elmare (5) bij Oostburg. Sint Baafs Papingloo bij Maldegem. Men kende in heel de streek geen andere kloosters als groote grondbezitters, dan beide abdijen (6). Zij droegen veel bij aan dijken en

(1) **Cart. S. Bavon** n° 19. V. D. BERGH n° 114.

(2) Noord-Beveland was het ergste van alle Zeeuwsche eilanden blootgesteld aan overstroming en oudtijds in twee gedeeld, Beoosten- en Bewesten-Wytlvliet. 5 Feb. 1288 liep N. B. geheel onder, en werd na vele moeite en na langen tijd weder herwonnen. 1337 verklaarden de inwoners buiten staat te zijn om de dijken van het overstromde eiland te herstellen. Het op 's Graven kosten herdijkte eiland bezweek in de vloed van 5 Nov. 1530 en 2 Nov. 1532, geheel. Eerst 1596 werd met de herdijking begonnen. 1682 werd weder een gedeelte verzwolgen, het Orisant.

(3) Joh. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De aloude gesteldheid der provincie Zeeland* (Middelb. 1823). VAN DE KINDEREN, *La formation territoriale des principautés Belges* (1902) 94-96. Omdat de abdij Duinen op deze eilandjes kapellen had, die een tijd van het jaar niet te bereiken waren, werd haar toegestaan in 1236 om aldaar drie monniken-priesters buiten de abdij te laten verblijven. Statuta Cap. Gen. M. WINTER, *Die Cistercienser N. O. Deutschlands* III, 220.

(4) *Bijdragen Zeeuwsch Vlaanderen* II, 205.

(5) Elmare is bekend door « *Reinaert* ». Izengrim werd er monnik en Reinaert bond hem daar aan het klokkenzeel. De proosdij met hare landen werd bedolven in den vloed van 1377 en wat overbleef in 1404 en 1424.

Papingloo te Kreit-Maldegem was een aanzienlijke proosdij van Sint Baafs. Van daar uit werden de bezittingen en inkomsten der abdijen in Zeeuwsch Vlaanderen beheerd.

(6) Een polder Cysoing in West-Z. Vlaanderen in de 15^e eeuw behoorde wel aan de abdij van dien naam, in Fransch-Vlaanderen.

polderwerken, want de zee spaarde deze streek niet. De oorkonden over bedijkingen geven echter weinig uitvoerige berichten. Zij waren vóór de 13^e eeuw schaarsch, wijl alle contracten mondeling gemaakt werden voor getuigen. Beide abdijen hadden ook hunne polders in Oostelijk-Zeeuwsch Vlaanderen, in de Vier Ambachten, het land der Utrechtsche Vlamingen. Deze streek kwam door de voortdurende overstromingen bijna uitsluitend in het bezit der bedijkende Vlaamsche kloosters (1). Sint Baafsabdij had te Ossensisse de polder Sint Bavo, Sint Denys, (nog bestaande), en Calfsteertpolder met twee hoven en recht op de schorren. Verschillende oorkonden vermelden bedijkingen aldaar verricht door de abdij. Op het eiland Zaamslag. Axeler-ambacht, had zij het hof Kalfsvliet met de schorren aan de Diepenee, waarschijnlijk in de 15^e eeuw in de golven verdwenen.

In het midden der 12^e eeuw deden, met den H. Bernardus, de Cisterciënsers of Bernardijnen hunne intrede in Vlaanderen. 1138 werd de abdij van Duinen bij Veurne in de orde opgenomen. De oorkonden van deze abdij, ofschoon maar gedeeltelijk uitgegeven, doen ons zien, dat zij door de uitbreiding van hare bezittingen en onvermoeide werkzaamheid in het bedijken van polders en schorren, alle andere kloosters overtrof. Met haar dochterklooster Ter Doest bij Lissewege beheerschte zij van boven Duinkerken af tot in Holland, geheel de kust, en de oevers der Zeeuwsche stroomen (2). In korten tijd nam haar grondbezit op verbazende wijze toe. Deze uitbreiding werd in de hand gewerkt, doordat de abdijen konden beschikken over een groot getal conversen (leekebroeders) en familiares, door de orde van Cîteaux uitsluitend voor den handarbeid ingevoerd. De leiding en het toezicht van deze conversen, vertrouwd met alle ambachten, gewoon aan een strenge regeltucht brachten er veel toe bij, om de uitvoering eener bedijking te organiseren en naar wensch te doen slagen.

Reeds vóór 1165 bezat Duinen, blijkens een privilegie van Paus Alexander III, landen te Bomenede op het eiland Schouwen, en op het eiland Voorne (3). Paus Clemens III bevestigde vóór 1187 de abdij in het bezit van gronden te Reiland, of Rilland, in Zuid-Beveland, waar zij ook cijnsrechten verkreeg van de abdij Nivelles en spoedig een hof en landen bezat evenals te Waarde en het bijgelegen Valkenisse (4). Bij de stichting van Ter Doest 1174 stond Duinen haar zeker Bommenede af. Men vindt het sinds onder-

1) De Oudmunster van Utrecht had oorspronkelijk vele bezittingen en het patronaat vele kerken van de Vier Ambachten, dat echter erfelijk in bezit kwam van den schout van Hulsterambacht, niettegenstaande het verweer van Oudmunster. 1215 kreeg St. Baafs van gravin Joanna hevestiging in het bezit van 500 bunder grond buitendijks (Utdic) gelegen vóór haar hof Volcartnesse te Ossensisse. **Cart. S. Bavon** n° 114. Zie over de gronden of werpland van St. Baafs aldaar n° 98, 99, 164.

(2) De vrouwenkloosters der Cisterciënsers Loosduinen bij 's Hage, Bethlehem bij Elkerzee op het eiland Schouwen, Noorddijk in Noord-Beveland, wegens overstroming verplaatst omstr. 1300 in Walcheren, en Waterloowerke genaamd, stonden onder het bestuur en invloed van Ter Doest. Terhage bij Axel onder Duinen. Deze drie laatste kloosters brachten in den strijd om het bestaan veel bij tot behoud der dijken en droogmaken van hun overstroomde polders.

(3) V. D. BERGH, I, n°s 144, 156.

(4) **Cart. Dun.**, 128, n° 4, 470; n° 384; 504 n° 434; 266.

hoorig aan Ter Doest, die het zoo menigmaal door de golven overmeesterd land later afstond aan de heeren van Voorne.

1187 bekwam Ter Doest van heer Henricus van Scoten het land van Krabbendijke aan de Honte en Hinkelinge in Zuid-Beveland (1). Zij stichtte er een belangrijken uithof, meermalen het « claustrum » van Krabbendijke (2) genaamd, het middelpunt, den zetel van het bestuur voor de ingedijkte polders harer hoven in Zeeland te Oosthoek, bij Arnemuide, Monsterhoek in Kattendijke, in Nieuwenkerke en Graauw.

Spoedig daarop verkregen Duinen en Ter Doest een uitgestrekt veld om te bedijken, de schorren en polders van Hontenisse en omtrek, en van het land van Saaftingen, gelegen aan den oever der Honte, aan de overzijde van hare Zuid-Bevelandsche bezittingen.

De talrijke oorkonden over die bezittingen zijn een relaas van eene gedurende vier eeuwen steeds wederkeerende herstelling van dijken, beverschen van polders, aanlegging en overeenkomsten over het gebruik van scipleeden (kanalen), sluizen, dammen, schelveringen, enz.

Het is de geschiedenis van een eeuwenlangen strijd om de Honte, Hinkelinge, de Vogel, de Hingwaardinge, Welle, Wulpe, Lieve of Dullaert en andere stroomen in bedwang te houden. Eenige grepen uit de oorkonden van dien tijd zullen we aanhalen om te doen zien, welk eene bijzondere waarde zij voor de plaatselijke geschiedenis hebben, maar vooral, hoe zij een kijk geven op de toestanden in dien tijd.

Bij oorkonde van 1183 had Graaf Philips van Vlaanderen al het land tusschen Hontenisse en Ossenis « Quae Werpland of Sand vocatur et quidquid deinceps ei ex mare accreverit » geschonken aan Coesforde, proostdij van St. Pieter te St. Gillis. 1196 stond graaf Balduinus hetzelfde Werpland (onbedijkten grond) af aan de abdij van Duinen, omdat de St. Pietersabdij geen voordeel trok uit dien onbedijkten grond. Verschillende oorkonden waarborgden van de zijde van St. Pietersabdij aan Duinen het ongestoord bezit. De bisschop van Utrecht getuigde, dat Duinen aan St. Pieter de geëischte som voldaan had (3). De Duinheeren togen dadelijk aan het werk. Het Werpland was in enkele jaren herschapen in de nog bestaande Zande-, Maria- en Noordhofpolder. De kapel, wier bouw een voorwaarde was van graaf Balduinus, met het Zandehof bestond reeds 1206. Duinen bezat spoedig, nl. in 1245, in eigen bedrijf in Hulsterambacht 5000 gemet (2200 hectaren) bedijkte en 2400 gem. onbedijkte landen met drie uithoven, waarvan Zandehof te Hontenisse het middelpunt of bestuurshuis was. (4).

(1) V. D. BERGH, 1, n° 165. De abdij had ook het patronaat te Waarde en presenteerde 1472 een pastoor aan den bisschop van Utrecht (Register arch. seminarie Brugge).

(2) De kapel van het hof van Krabbendijke werd ingericht in de 15de eeuw tot parochiekerk, bestuurd door de monniken van Ter Doest. De polders van Krabbendijke, herhaalde malen overstromd, werden steeds door Ter Doest op de zee heroverd.

(3) **Cart. Dun.**, 429, n° 337; 469, n° 381; 426, n° 334; 427, n. 335; 477, n. 394; 428, n° 336; 473, n° 389; 465, n° 391; n° 395. Deze oorkonden spreken alsof het eene loutere schenking was van graaf Baldwinus. Duinen betaalde Sint Pieter. De graaf was waarschijnlijk de bemiddelaar, zoodat de prijs voor den afstand geringer was.

(4) Het hof Zande te Hontenisse waarvan de onlangs gerestaureerde kapel uit de

1227 dijkte Duinen met Ter Doest, dat in het naburige Graauw zijn hof Groda bezat, vijf duizend gemeten overstroomd land in het naburige Frankendijk (1). Door aanleg van dijken aan den breeden stroom, Vogele, verkreeg Duin land in Hengstdijk. Door koop, om moeilijkheden te vermijden, verwierf zij in Hontenisse de gronden van de Cisterciënserabdij Vaucelles bij Kamerijk, 1121, en van de commanderij Aldenbiesen 1234 (2).

De nabuurschap van de grondbezittende en bedijkende kloosters in Hulsterambacht gaf aanleiding tot talrijke verwickelingen en geschillen, wat een menigte oorkonden deed ontstaan met overeenkomsten, grensbepalingen en scheidsgerichten. Het Zandehof van Duinen te Hontenisse paalde met zijn landen en polders aan die van St. Baafs en St. Pieter te Osse-nisse en had evenals St. Pieter- en de Norbertijnerabdij Drongen bezittingen in Hengstdijk. Drongen had aldaar na bedijking omstreeks 1160 de parochiekerk gesticht en ook de aan de overzijde van den Vogelkreek gelegen kerk van Ser Pauluspolder (3). Ter Doest met zijn hof Groda, Graauw, grensde eveneens aan de landen van Zande en beide aan de landen van 't hof van Baudeloo in den polder Lamswaarde. Deze polder behoorde door koop en bedijking aan de Cisterciënserabdij Baudeloo te Sinaai, die eveneens de polders bij Hulst, den Dullaert en Betsade bekwaam, en te Otene (Clinge) bij Neuzen een hof en schorren om te bedijken (4).

De abdij Cambron O. Cist. stichtte een hof Stoppeldijk in de polders aan den Havenstroom van Hulst, welke zij van particulieren stuksgewijze, waarschijnlijk na bedijking, had aangekocht. Begunstigd door gravin Johanna breidde Cambron zijne bezittingen uit rond Hulst, Axel en Dorpe (thans Klinge) door bedijking van overstroomde polders (5).

13de eeuw alleen nog bestaat, komt herhaaldelijk voor in de *Cronica abbatum de Dunis* van DE BUT, in zijne *Kroniek van Vlaanderen* en in de kroniek van BRANDO. Beide geleerde Duinheeren waren in die streek geboren en vermelden vele feiten over de overstromingen en bedijkingen in Zeeland, over de hoge kosten en schade, die zij veroorzaakten; hoe dikwijls de abdijleden hierom in andere kloosters der orde verspreid werden, het zij uit gebrek aan voedsel uit de polders of aan brandstof, derrie uit de moeren; hetzij om de hoge schulden, waarmede de abdij overlast was, zoo te kunnen delgen.

(1) Frankendijk werd later ingedeeld bij den Polder van Namen.

(2) *Cart. Dun.*, 488, n° 411; 327, n° 227; 562, n° 503; 763, n. 559; *MUSSELY ET MOLITOR, Cart.* 61, n° 60; 67, n° 65. — *Corpus Chron. Flandr.* I, 712, n° XIV, XVI, 718, n° XXXI.

(3) Drongen had een hof met kapel en kerkhof, toegestaan 1156 door den bisschop van Utrecht te Hulsterloo, op de uiterste grens van het bisdom en van Hulsterambacht. De kapel van Hulsterloo werd een beroemde bedevaartsplaats van O. L. Vrouw. Hulsterloo, thans Nieuw-Namen, is ook vermaard door den roman van Reinaert de Vos. Drongen heeft aldaar meermalen bedijkingen moeten ondernemen.

(4) E. DE BORCHGRAVE, *Analyse des Chartes de l'Abbaye de Baudeloo, O. Cist.*, (Handschrift); *MUSSELY et MOLITOR, Cart. de N.-D. de Courtrai*, 72, n° 72; 379, n° 689.

(5) J.J. DE SMET, *Cartulaire de Cambron. Monuments pour l'hist. des prov. de Namur, de Hainaut*, II, 1 (Brux. 1869). *Cartarum de Stoupedich*, 413-499. Cambron bij Ath herdijkte nog 1644 den polder Stoppeldijk, 1750 en 1770 de polders Groot- en Klein-Cambron gelegen nabij Hulst. Zie: *Hist. de Cambron in: Annales cercle archéol. de Mons*, XVII (1884), 247-248.

De Cisterciënsermonniken en conversen dezer verschillende abdijen gingen in het bedijken of verdeelen der polders meermalen verder dan de grenzen door de wetten hunner orde gesteld tusschen de hoven onderling. Zij kregen moeilijkheden over sluizen, afwatering, dijkvellinge enz., zoodat het soms zelfs kwam tot beleediging der conversen onder elkaar. Vele klachten werden daarover geuit tijdens het jaarlijksch generaal-kapittel te Cîteaux, dat zorgde, dat deze twisten en geschillen steeds « en famille » werden beslecht. Meermalen kwamen dan de abten van Clairvaux, Aulne, Foigny en andere Fransche of Brabantsche abten naar Zeeland om als afgevaardigden in loco over de poldergeschillen te beslissen (1).

Daarentegen voerden de abdijen van verschillende orden dikwijls met elkaar jarenlange processen. Sint Pieters abdij eischte 1260 in rechten van Duinen de reeds besproken landen van Zande te Hontenisse op als haar eigendom. Niettegenstaande de talrijke oorkonden van afstand aan Duinen en het rustig bezit door deze abdij sinds meer dan zestig jaar, vergde zij bovendien nog de vruchten in dien tijd genoten, geschat op 15000 pond Vlaamsch jaarlijks. Ten slotte betaalde Duinen toch na uitspraak van een scheidsgerecht, uit vrees voor erger kosten, 35000 pond en zag af van zijn voorbehouden recht van beroep op Rome (2).

Met Drongen duurde het proces over het betalen van kosten van bedijkingen aan Duinen nog langer, 1252-1263. Met den graaf van Namen over het recht op de schorren gelegen vóór hare polders te Hontenisse kwam de abdij Duinen, na uitspraak van den Graaf van Vlaanderen, ten slotte overeen, 1386 (3). Onder de scheidsrechters noemt de graaf van Vlaanderen « Broeder Daneel, onsen Moormeester », die hofmeester was van Ter Doest in Groda.

De vorsten des lands riepen meermalen de Cisterciënsers ter hulp in het bedijken, als alle hoop verdwenen was.

Ter Doest stond op verzoek den burggraaf van Zeeland bij, toen zijn land Voorne reeds zes jaar overstroomd was en geen enkele nieuwe dijk aan den drang van het water kon weerstaan. In de oorkonde, 1220, zegt heer Theodoricus van Voorne, dat hij nooit te vergeefs zijn toevlucht tot de Cisterciënsers van Ter Toest genomen had (4).

Gravin Margriet dijkte op gemeenschappelijke kosten met Duinen de polders Canisvliet en Woutersdam te Lepe bij Peerboom (Axelerambacht),

(1) **Cart. Dun.**, 526-28, n° 458; 533, n° 466; 513, n° 445; 318, n° 218; **Cart de Cambron**, 425-427, n° 8, 9. De afstand der uithoven van elkaar was bepaald op twee Bourgondische mijlen.

(2) **Cart. Dun.**, 390, n° 303; 393, n° 304 n. 305; 397, n. 306; 399, n. 308. De St. Pietersabdij moest alle documenten, die zij nog bezat over die landen, afgeven aan Duinen. Dat bezit was wel de oorzaak geweest van de eischen van St. Pieter.

(3) **Cart. Dun.** 407-409, n° 313, 314; 752-756, n° 665, 666.

V. D. BERG, I, 269; **Cart Dun.** 506, n° 336.

(4) V. D. BERGH, I, n° 269. De heeren van Voorne, burggraven van Zeeland, waren groote vrienden van Ter Doest. Hunne namen komen aanhoudend voor in de oorkonden der abdij.

wijl anders « *campnum irrecuperabile tota patria incurreret* », 1263 (1).

Ossenisse was 1290 voor de zooveelste maal overstroomd. Te vergeefs beproefden de bewoners den eersten zomer de polderdijken dicht te maken. De afgevaardigden van den graaf, bekwame mannen, waaronder zijn moermeester de Cisterciënser, Dom Ystaas, slaagden den tweeden zomer evenmin. Toen namen op zijn verzoek de Duinheeren het werk in de hand. Zij moesten hooge sommen opnemen tegen woekerintrest, maar hunne dijken, den derden zomer aangelegd, hielden stand. Zij ontvingen de toegezegde landen, die krachtens de wet van het land aan den graaf waren vervallen.

De Ossenisaren konden niet vergeven, dat zij de landen, welker waarde de kosten der bedijking overtrof, moesten afstaan. Op hunne hevige klachten over de onregelmatige rekening der Duinheeren kwam Dom Ystaas cum suis nog eens de klachten en een nieuwe polderrekening hooren. Duinen werd in het gelijk gesteld, 1292-93 (2).

Vergelijkt men deze oorkonden met die van den graaf Robert de Bethune in 1309, dan komt men tot het besluit, dat het recht in dien tijd ook dijkwijs bij de sterksten was.

Robert de Bethune eischte van Duinen 16500 pond wegens de schade hem en de Ossenisaren aangedaan, o. a. bij de bedijking ten tijde van zijn vader in den tweeden zomer na de doorbraak. Door nog vele andere klachten over onrechtvaardig dijk- en polderbestuur dwong hij de abdij een overeenkomst te sluiten en wist zoo de abdij, die reeds zoo diep in schulden stak, nog een aanzienlijke som af te persen (3).

De strijd en troebelen der 14^e eeuw veroorzaakte vele veranderingen en wee in de abdijen, bijzonder in Duinen en Ter Doest. Door de oorlogskosten en geldleeningen aan Graaf Guido, door de afpersingen van den lagen Franschen koning, Philips den Schoone, die vooral Vlaanderen en de orde van Citeaux met een gloeiende haat vervolgde en hare abdijen in de handen leverde van onverzaadbare woekeraars, werden de meeste harer bezittingen belast of ten gelde gemaakt (4).

De conversen, door den oorlogsgeest van dien tijd weerspanning, werden langzamerhand afgeschaft; pachters namen hun plaatsen in (5). Alleen rond de gebouwen der groote hoven bleven de landen in eigenbedrijf.

Nog altijd treft men vele oorkonden aan in de 14^e en 15^e eeuw over bedijkingen van Ter Doest en Duinen, St. Pieter en St. Baafs, doch nu in samenwerking met vermogende adellijke heeren (6).

(1) Cart. Dun., 343, n° 247, n° 248.

(2) Cart. Dun., 379, n° 293; 219, n° 114; 377, n° 292. Over D. Eustachius de Gandavo, zie : Nieuw Biogr. Woordenboek, IV, 581.

(3) Cart. Dun., 233, n° 126; 693, n° 615.

(4) KERVYN DE LETTENHOVE, Etudes sur l'histoire du 13e siècle de la part que l'ordre de Citeaux et le comte de Flandre prirent à la lutte de Boniface VIII et de Philippe le Bel, in : Mem. Acad. Royale, XXVIII (1854).

(5) Over den opstand der conversen met Willem van Saafingen aan het hoofd, zie : Codex Dunensis, 231-36, 336, 230-244, Corpus chron. Flandr. I, 169, 430.

(6) Zooals : Roeland Le Fèvre, heer van Temscht, Jan Le Fèvre, moermeester van Vlaanderen, de van Baamsten, Adornissen, Blandelins, enz. De rekeningen van St. Baafs,

De groote vloed, die 1377 door een doorbraak bij Biervliet 15 dorpen deed verdwijnen en den Braakman deed ontstaan, bracht weer veel bedijkingswerk mede voor de kloosters. Het werd echter vernield door de vlooden van 1404 en 1440, toen de Braakman nog dieper het land inscheurde (1). Hoe meer in de 14^e en 15^e eeuw het Zwin en de Vloer verzandden, des te wijder en dieper werd de bedding der Honte. De polders gelegen aan hare oevers, ondermijnd, zonken weg door dijkvallen op stillen klaren dag, vooral in Saaftingen en omstreken, waar de abdij Duinen met octrooi van den graaf opnieuw inpolderde, 1405 en 1420 (2). Na de overstroming van 1424, bemerkt men onder de deskundigen, die met den watergraaf van Vlaanderen gezonden waren naar het verdronken Saaftingen den monnik van Duinen, Jan Boom, dicator getiteld (3), rentier van het Zandehof te Hontenisse.

1476 was den Duinheer Joh. Clays, klerk van de dycagie in Hontenisse. Bij de aanbesteding in perceelen verkregen de abt, de rentier van Zande en de meester van Noordhof, monniken van Duinen, elk een deel (4).

De zestiende eeuw was de allerongelukkigste voor Zeeland. De zondvlooden van 1530, 1550, 10 Mrt. en 1 Nov. 1570, die elk na één of twee jaren gevolgd werden door een nieuwe overstroming, waardoor alle begonnen herstelling wegspoelde, brachten een groot gedeelte van Zeeland, voornamelijk het gevaarlijkste deel, dat in het bezit van de kloosters was, voor vele jaren onder water. De abten der abdijen kwamen ter beraadslaging samen, de regeering stelde zich in de weer in het geven van voorschriften, alle krachten werden ingespannen (5). De abt Wydoot van Duinen had als rentier van Zande, waarvan de landen grootendeels met de zee gemeen lagen, reeds getoond een bekwaam waterbouwkundige te zijn (6). Als abt deed hij, om het verder wegspoelen van zijn polders in Hontenisse te voorkomen, den stroombreker, het hoofd van Walzoorde, aanleggen, omstreeks 1560, « *praeclara industria* » zegt de Kroniek van Duinen. Thans nog is dat hoofd, verklaarde de hoofdingenieur Hogerwaard (7), een der merkwaardigste waterbouwkundige werken van Zeeland (8).

16^e eeuw, geven hierover vele berichten. De St. Pietersabdij bedijkte na 1510 met vele vennooten nog den Breskenszandpolder. *Bijdr. Z. VI.* II, 118 en vv.

(1) De Braakman ontstond door de gierigheid van het dijksbestuur, dat niet bijtijds het « Gat van Biervliet » had doen dicht maken. *Corpus chron. Flandr.* I, 234, 249.

(2) *Cart. Dun.*, 763, n° 671; 432, n° 342; HAUTCOEUR, *Cartulaire de l'abbaye de Flines*, II, 746, n° 794; 751, n° 805; 752, n° 806.

(3) *Chron. et Cart. Dun.*, 69; in : POTTER en BROEKAART, *Gem. van Oost-Vlaanderen, Kieldrecht*, 9-11, II, 3^e reeks.

(4) Archief Seminarie Brugge. 1447, had Duinen met Ant. de Baanst, baljuw van de Vier Ambachten, de polders van Hengst- en Rummersdijk droog gelegd, die ten tijde van den oorlog met de Gentenaren waren doorgestoken. *Cart. Dun.*, 789, n° 680; *Corpus Chron.*, I, 345.

(5) De Raad van Vlaanderen noodigde de abten bijeen te komen. Voor Ter Doest was de bisschop van Brugge vertegenwoordiger, want de abdij was bij het bisdom ingelijfd. *Zeelandia illustrata*, II, 735.

(6) Over abt Wydoot, zie : *Nieuw Ned. Woordenboek*, III, 1500.

(7) HOGERWAARD, *De oeververdediging in Zeeland*, XI, 217, 221-225.

(8) A. ROTSAERT in: *L'Escaut depuis le Traité de Munster* (Brux. 1918) noemt het

De opstand tegen Spanje, de 80-jarige oorlog, deed alle herstellingsplannen te niet. Bij de belegering van Antwerpen, 1586, ging heel het land van Saaftingen en Krabbendijke en West-Zuidbeveland, voor zoover het weder bedijkt was, voor eeuwen door het doorsteken der dijken onder de golven verdwijnen. Hetzelfde lot trof heel Zeeuwsch Vlaanderen. In 1609, toen het 12-jarig bestand werd gesloten, was het één zee. Te midden van de baren zag men alleen nog de vroegere steden, ontvolkt, in vestingen en forten herschapen. Tusschen de bouwvallen van kerken en dorpen verhieven zich uit den vloed slechts schansen en forten.

Met ijver begon men in 1609 overal te bedijken. Duinen gaf weder het voorbeeld. De Duinheer Bern. Campmans, rentier van Zande, deed al het mogelijke om het noodige octrooi te verkrijgen voor het droogleggen der polders van Osse nisse, wat 1610 geschiedde; 1616 zorgde hij, dat de Kruispolder uit de schorren van Hontenisse werd bedijkt (1). 1619 de polder van Graauw-Langendam. Wat een werk het verkrijgen van het octrooi, het sluiten der contracten met de aannemers, met de rechthebbende ingelanden en bewoners meebracht ziet men uit zijn rekenboeken in de bibliotheek van Duinen in het Seminarie te Brugge en in de polderarchieven.

Baudeloo deed 1615 eveneens hare polders rond Hulst droog leggen. De abdij Sint Pieter, vrezende voor het behoud harer eigendommen, gelegen onder het gebied der Staten in Westelijk Zeeuwsch Vlaanderen, verkocht ze 1610 en 1612 aan den praktischen dichter, Vader Cats, die door de bedijkingen schatten verdiende (2). De Sint Baafs abdij was verdwenen en in een kapittel veranderd.

Het hervatten van den oorlog deed weer vele werken verloren gaan. Toen de vrede van 1648 kwam, ging men overal dapper aan het droog leggen der polders. Hulsterambacht, door de Staten veroverd, 1645, bleef in hun bezit. De polders van Duinen en Ter Doest werden afgestaan krachtens een afzonderlijk artikel van den Munsterschen vrede aan het huis van Oranje (3). De overige abdijen behielden eigendommen en polders aldaar, die Fransche revolutie aan haar bestaan een einde maakte en alle bezittingen opslopte.

Ook in de oorkonden der nonnenabdijen vindt men menige bijdragen voor de bedijking in Zeeland, zooals in de cartulaire van Flines en Groenin-

blijven bestaan van dezen stoombreker : l'épi de Walzoorde, digue sous marin, un des plus graves différends » met Nederland. Onder de grieven opgesomd door het « Handelsblad » 1920 was ook de onderzeesche dijk bij Walzoorde, aangelegd door de Hollanders.

(1) Archief abdij Bornhem; *Deductio difficultatis quae est inter religiosos B. M. V. de Dunis et Dominum principem Orangiae occupantem bona dicti monasterii in territorio Hulstensi*. Z. j. (1650). Over Bern. Campmans als abt, en stichter van Duinen te Brugge, zie : *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, III, 557. In de zalen van het Seminarie Duinen ziet men nog uit dien tijd zijn geschilderd portret en een fraaie koperen gedenkplaat met latijnsche verzen om Campmans als bedijker te eeren.

(2) *Bijdragen Gesch. v. Zeeuwsch Vlaanderen*, III, 345.

(3) DE VISCH, *Compendium chronologicum exordii abbatiae B. M. de Dunis* (Brux. 1660), 111. De abdij Duinen kreeg als vergoeding niets dan schoone woorden. Deze polders zijn als kroondomein nog in bezit van koningin Wilhelmina.

gen, de schetsen der geschiedenis van de Bernardijnenkloosters van Gent, Oostecloo, Nieuwenbosch, Dorizeel vooral van Bijloke, doen menige oorkonden aangaande de Zeeuwsche polders in hare arctieven vermoeden (1).

De monniken der abdijen zijn reeds lang uit Zeeland verdwenen. De Zeeuwen hebben van hun de taaie volharding in den strijd tegen de zee overgeërfd. Moeten zij aan de eene zijde van den Scheldestroom land prijs geven, dan winnen zij het op de overzijde aan, trouw aan het wapen van hun land : een zwemmende leeuw met de spreuk « Luctor et Emergo ».

Discussie. Mr. **Willems** meent dat Zeeland in geographisch opzicht zoo maar niet juist is af te bakenen. Waarop E. P. **Fruytier** enkele aanduidingen geeft over de grenzen er van.

Hierop verleent de voorzitter het woord aan Dr. **Obreen** :

Over een Geschiedenis van het Vlaamsche Volk.

Geachte Toehoorders,

Het zal in dezen kring wel geen nadere toelichting behoeven, en dus mijnerzijds geen uitgebreide uiteenzetting vereischen, wanneer ik hier de bewering uitspreek, dat een volk, hetwelk zich bewust begint te worden van zijn raseigenschappen, van zijn eigen karakter en van zijn rol op het wereldtooneel, in een der eerste plaatsen behoefte moet gaan gevoelen aan de volledige kennis van zijn verleden.

Te weten waarvan men komt is vóór alles noodig om te weten waarheen men gaat.

Te weten waartoe men in het verleden de kracht heeft gehad, is weten waartoe men ook in de toekomst in staat zal zijn.

Opvoedend en sterkend werken de lessen der geschiedenis, en — alleen reeds daarom mag geen vrij volk deze lessen ontberen.

En ten andere, de geschiedenis van een volk is zijn onverwoestbaar bezit. Alles kan men een volk ontnemen, alleen zijn verleden niet.

(1) 1487 stierf de abdis van Bijloke te Terhagen bij Axel ten gevolge eener ziekte, waarschijnlijk de polderkoorts, waardoor zij werd aangetast tijdens een bezoek aan hare overstroomde polders.